

istina o stradanju sela Lovasa i njegovih žitelja za vrijeme okupacije srbočetničke vojske

—> Lovas, selo u najistočnijem dijelu Slavonije, udaljeno 20 km od Vukovara i isto toliko zapadno od gradića Iloka, nalazi se, dakle, na samoj granici sa Srbijom. U Lovasu je godine 1991. živjelo 1.672 stanovnika, od toga: 1.445 ili 86,4% Hrvata, 133 ili 8% Srba, 52 ili 3,1% Jugoslavena, 42 ili 2,5 % ostalih narodnosti.

Do drugoga svjetskog rata u mjestu su u podjednakom broju živjeli starosjedioci Hrvati (Šokci) i Nijemci (Švabe). Razlike među njima bijahu velike a sukobi česti.

Poslije rata u mjesto se doseljavaju žitelji iz drugih područja, uglavnom nekolonisti s Korduna i Like, i to Hrvati, s prezimenima: Sabljak, Keser, Rendulić, Puškarić, Badanjak, Luketić, Kuzmić, Turkalj, Conjar, Strgar, Pavličić, Hodak, Pavlič, zatim iz Primorja obitelji: Peričić, Krpan, Frković, Pemper, Jovanović, Devčić, te Srbi iz Korduna i Banije s prezimenima: Vorkapić, Miljković, Tepavac, Grković, Lovrić, Vukas, Krnjaić, koji su bili kolonizirani na švapska imanja i kuće.

Na prvim demokratskim izborima 1990. apsolutnu pobjedu dobila je stranka HDZ, dok je SDP jedva bio primjetan. U predizbornoj kampanji vodeću ulogu imali su članovi HDZ-a: dobro organizirane predizborne skupove vodio je predsjednik stranke, pravnik Jozo Milas, te utjecajni ljudi stranke Branimir Glavaš, Tomislav Merčep, Blago Zadro i drugi. Stranka je inače imala veliki utjecaj na svem području općine Vukovar.

Već u predizbornoj kampanji primjećen je tihi bojkot srpskih stanovnika, iako bez ikakva bitnog razloga. Pojedini Srbi povlače se iz javnog života i ne žele sudjelovati u akcijama u mjestu. Počinju s izostajanjem u organima mjesne zajednice i Poljoprivredne zadruge "Lovas". Neki su se i otvorenije suprotstavljali nastalim promjenama, poglavito nakon ubojstva hrvatskih policajaca u Borovu selu 2. svibnja 1991. i prvih pucnjeva sa srpskih barikada u Sotinu 4. svibnja 1991. Da bi se smanjila vidna napetost i razjasnile eventualne nejasnoće i sumnje, održan je sastanak s predstavnicima Srba u kući Mirka Lovrića u Lovasu. Sastanak na kojemu se okupilo dvadesetak Srba (Milan Vorkapić, Milan Miljković, Rajko Lovrić, Dragan Vorkapić, Veljko Novaković, Milan Tepavac, Dragan Tepavac, Rade Vukas, Ico Vorkapić, Mirko Lovrić i dr.) i četiri Hrvata (Adam Rendulić, Franjo Krizmanić, Jozo Milas, Željko Cirba) protekao je dosta korektno i u međusobnom poštovanju, s iznimkom Milana Vorkapića, Nikolina, koji je Hrvatima zamjerao promjenu zastave i isticanja hrvatske trobojnice. Izjavio je da su Srbi za Jugoslaviju koja njima osigurava sva prava. Istina je da je dotad njima pripadalo, kao i u mnogim dijelovima Hrvatske, više prava nego Hrvatima i da je vlast u selu dugi niz godina pripadala Srbima iako je Hrvata bilo neusporedivo više.

Kako su se nemili događaji na području općine sve više množili, mještani Srbi sve su se više povlačili u sebe i među svoje. Njih nekolicina odmah poslije događaja u Borovu selu dobrovoljno odlaze u Srbiju i aktiviraju se u srpskim jedinicama. To su uglavnom mladi ljudi. Za njihovu organizaciju (to smo naknadno saznali) bio je zadužen Ljuban Devetak, rođen u Lovasu, osuđen na zatvorsku kaznu zbog kriminala, u posljednje vrijeme nastanjen u Beogradu, a trgovinu imao u Staroj Pazovi. On svoga nećaka Milana Devčića, Božinog, iz vukovarske policije odvodi u Beograd, a povlači i braću Milorada i Milana Vorkapića, Milana Vorkapića, Nikolina, zvanog Trnda i Željka Krnjićaića. U selu se u tajnosti organiziraju mladi Srbi (Milan Vorkapić, Boro Zoraja, Obrad Tepavac, Milan Devčić, Božin i dr.). Svi su oni vješto glumili poštene sugrađane, družili se sa susjedima Hrvatima, međusobno se i pomagali u svakodnevnim poslovima, iako su znali za razbojnički plan.

Nakon ovih zbivanja i potresnih događaja budi se i oprez u Hrvata iako nedovoljan i neodlučan. Ipak, postepeno shvaćaju ozbiljnost situacije i prijetecu halabuku Srba koja u općini postaje sve jača. I Hrvati se počinju organizirati: osnivaju Krizni štab za obranu mjesta i postavljaju mjesne straže na važnim točkama oko sela. Članovi Kriznog štaba su: Jozo Milas, predsjednik, Franjo Krizmanić, Josip Filić, Mijo Kolić, Željko Cirba, Đuka Filić, Ivo Mađarević, Franjo Mujić, Adam Rendulić. Problem je u slabu naoružanju: imaju samo lovačke puške i razmišljaju kako doći do boljeg oružja, jer se oružana pobuna Srba u Hrvatskoj i u općini Vukovar uvelike razmahala.

Za to vrijeme Krizni štab u mjestu vodi i zagovara mirnu politiku s domaćim Srbima, ne dopuštajući bilo kakvo izazivanje uperenom protiv srpskog stanovništva. Stav je da zbog velike brojčane premoći Hrvata nad Srbima, treba njegovati korektne odnose, kako se srpski živalj zbog svoje malobrojnosti ne bi osjećao ugrožen. Takva se mirna politika i provodi, što javno priznaju i srpski mještani i oni iz Vukovara; o tome se razgovara s dotad još neeksploziviranim "voždrom" Ljubanom Devetekom, koga uvjeravaju da je u Lovasu mirno i da nema izgreda. U to vrijeme postupno se skuplja vojska (JNA) na granici i oko Šida. Ponekad ulazi tenkovima u atar Lovasa, i tobože u dobroj namjeri, dolazi i do samoga sela, na Ekonomiju Zadruga. Za prva dolaska odnosi od čuvara Ekonomije naoružanje i skida hrvatsku zastavu s pogona kombinata "Borovo", zatim se povlači u Šidsku šumu na samoj granici. U srpnju 1991. mir je u Lovasu ozbiljno narušen, kada dva aviona raketiraju Ekonomiju na Opatovcu gdje je boravila jedna jedinica Garde. Srećom, tamo bijaše samo straža i nitko nije stradao.

Od tada avioni neprestano nadlijeću. Drastičan je primjer kad su dva aviona u brišućem letu nadlijetala nekoliko puta iznad zadrugarskih radnika koji su radili na sjemenskom kukuruzu, pa je to unijelo paniku i strah, naročito među ženama. Bijaše to namjeren i bezobzirani izazov. Uskoro avijacija raketira stacionar Garde u Srijemskim Čakovcima, gdje gine nekoliko gardista. Postaje sve jasnije da se radi o otvorenoj agresiji JNA nad ovim dijelom Slavonije. Napetost među stanovništvom raste, postavljaju se barikade i straže, očekuje se najgore.

Jedna jedinica Novosadskog korpusa dolazi nadomak Lovasa, blokira put prema Tovarniku, još jedini slobodni put prema Vinkovcima. Mještani odlaze (kao već jednom prije) na razgovore sa starješinama jedinice. Pregovarači su: Željko Cirba, Adam Rendulić i Toma Rendulić. Potpukovnik (zaboravljeno mu je ime) i major Radosavljević, rodom iz Šida, vrlo su korektni i objašnjavaju situaciju. Rekoše da su u komandi Novosadskog korpusa dobili obavijest kako se na području Tovarnika i Lovasa nalazi oko 1.000 gardista te da je moguć njihov napad na JNA. Sami su došli u Lovas i Tovarnik i uvjerali se da to nije tako, da je situacija potpuno normalna, te su odmah put deblokirali. Major Radosavljević na rastanku mještane ispraća riječima: "Vi ne dirajte nas, a mi nećemo vas. Ja znam mjesto i ljude, znam da je to miran kraj, a to što se događa u Vukovaru, mi u to ne ulazimo." No umirujući razgovor samo je privid, vidjelo se to naročito po reakciji jednog rezervista koji je na pitanje zašto je sve oružje spremno, kao da će vojska začas pripucati, odgovorio: "A zašto da ne pucamo po vama ustašama." Spomenuti major odmah je reagirao, smirujući rezervista, ali se on drsko ponašao i prema njemu. Po vojničku ljutitom reagiranju moglo se zaključiti da takvi pojedinci nisu usamljeni i da se od njih može očekivati samo najgore. To se poslije i obistinilo. Ova se jedinica nakon nekog vremena premjestila na položaj ekonomije Opatovac, i tamo je bila raketirana avijacijom vlastite armije, poginulo je nekoliko vojnika, ne zna se koliko.

U mjestu se još uvijek normalno radilo i živjelo, ali je napetost rasla. S velikim zanimanjem slušaju se vijesti o toku događaja na drugim područjima i u Vukovaru, do kojega se s istočnog dijela općine ne može više doći. U Vukovar se sada ide preko Vinkovaca i to samo u nuždi. Prema Iloku i Šidu promet je normalan, ali već vrlo prorijeđen jer postaje rizičan zbog strogog pregleda šidske milicije koja maltretira Hrvate. Išlo se najčešće zbog lijekova.

U Lovasu se samo indirektno, po zbivanju u Sotinu, osjeća prisutnost i težina rata i agresija Jugovojске. U Borovu naselju 26. kolovoza ubijen je 24-godišnji dobrovoljac Dražen Luketić, mještаниn Sotina, rodом iz Lovasa. Na njegovu progrebu u Sotinu, okupili su se i mnogi mještани Lovasa. Kada je povorka krenula naletjela su dva aviona tipa "Galeb" i mitraljirali sprovod izbacivši nekoliko raketa. Mogao je to biti masakr, ali je srećom samo nekoliko ljudi lakše ozlijeđeno. Materijalna šteta bila je velika.

Nastalo je užasno stanje, narod bijaše zgranut i izbezumljen nad ovim barbarskim činom Armije, koja ne dopušta ni miran ispraćaj poginulog mladića, koji je među prvim borcima dao život u obrani Vukovara i Hrvatske.

Toga dana, 28. kolovoza, napadnut je Sotin i veći broj Sotinjana tokom noći prebjegao je u Lovas. Iste noći manja skupina odlazi preko Tovarnika prema Županji. Drugi pak odlaze iz Lovasa uz dozvolu Armije, koja je držala položaj između Lovasa i Tovarnika.

Bila je to tužna slika prvog egzodusa Hrvata s ovog područja koji pod pritiskom i snagom Jugovojске napuštaju svoje domove odlazeći u nepoznato, ispraćeni tužnim i suznim očima Lovlašćana, koji slute da i njih uskoro očekuje ista sudbina.

Za nekoliko dana život se donekle normalizirao, iako su se svakodnevno čule eksplozije granata iz Vukovara i opominjale da je ratni vihor pred vratima.

Organizira se obrana sela, ustrojavaju oružane skupine (svoga je nekoliko automatskih pušaka) ali svi osjećaju da smo preslabi za neko ozbiljnije djelovanje. Tražimo savjet i pomoć sada od najbližeg nam Iloka, a podsvijesno se nadamo da će nas najgore možda mimoći.

Seljaci se spremaju za jesenske poslove, ali u nekom grču i napetosti. I sve tako razmišljamo do 20. rujna, kada je žestokom artiljerijom, a zatim pješaštvom napadnut naš južni susjed, selo Tovarnik. Bilo je to uoči blagdana tog mjesta i na sam blagdan sv. Matije. Umjesto slavlja i veselja, granate, rakete i nepozvani gosti u uniformama i s bradama. Golema vojna tehnika i pješaštvo srušilo se na miran i radin hrvatski narod, ubija ga i pali. Narod bježi pred okrutnim i premoćnim neprijateljem, koga je hranio.

Najveći dio mještana Tovarnika njih oko 2.000, u ta dva dana i noći prebjegao je u Lovas, ostavljajući svoje domove i žuljevima stečenu imovinu. Žene, djeca i starci napustili su svoje vjekovno ognjište u paničnom strahu, noseći sa sobom samo zavežljaje. Smjestili su se u Lovasu u rodbine i prijatelja. Stanovništvo u mjestu višestruko se povećalo, a opskrba bila loša. Po kućama i na ulici priča se o strahotama što su ih preživljavali mještани Tovarnika. Hrabri borci Tovarnika dva su se dana suprotstavljali neusporedivo nadmoćnijem agresoru - jugovojnicima i četnicima. Otpor je trajao sve dok je bilo streljiva, a bilo ga je veoma malo. Pomoći niodkuda. Ipak, dva neprijateljska tenka T-54 ostala su na ulicama Tovarnika, a borci Tovarnika povlače se u Lovas i dalje.

Krizni štab MZ Lovas trudi se da u mjestu osigura smještaj za sve prognane te da sva domaćinstva opskrbi osnovnim namirnicama. U pomoć se odazivaju građani Iloka, te većina Tovarničana iz Lovasa prelazi u Ilok, koji je u to vrijeme još imao redovnu opskrbu, struju i vodu.

U Lovasu pak čuju se iz Tovarnika snažne detonacije iz haubica, višecijskih bacača te bombardiranje avijacije.

Stražar sa stražarskog mjesta na groblju u Lovasu dojavljuje: "Vidio sam ovoga trena, pao je toranj, odašiljač Radio-Zagreba". Vijesti iz Zagreba više se ne mogu čuti niti putem radija.

U Lovasu napetost raste, granate padaju naokolo, ali mjesto se još ne napada. Pala je Ilača, Bokšić, Tompojevci, Srijemski Čakovci. Neprestano se pitamo: "Jesmo li sada mi na redu?" Nagovještaj o našoj sudbini donosi u Lovas tovarnički svećenik gosp. Ivan Burik 27. rujna oko 12 sati. Lovaški župnik Vinko Beraković poručuje da svećenik Burik kriznom štabu ima priopćiti važne vijesti. U prostorijama HDZ-a skupilo se nekoliko članova Kriznog štaba. Gospodin Burik obavještava nas kako predstavnici MZ odmah treba da krenu na pregovore s Armijom kako bi se izbjeglo stradanje Lovasa, jer, kako ga je obavijestila Armija, napad bi bio počeo u 12 sati, ali je njegovim zalaganjem odložen. Odmah se bira tročlana skupina, koja odlazi na pregovore. U njoj su dva Hrvata i jedan Srbin: Adam Rendulić, Željko Cirba i Milan Tepavac. Svećenik Burik vidno je uzbuđen, ali to želi prikriti pred mještanima, neprestance gleda na sat i požuruje grupu. Dobivenim autom svećenik grupu dovodi na prvi položaj ispred Tovarnika, na tzv. Morov salaš. Na cesti stoji oklopno vozilo s uperenim mitraljezima prema automobilima. Izlazi postariji oficir koji se predstavlja kao potpukovnik Radosavkić, komandant protuavionske jedinice Novosadskog korpusa, rodom iz Valjeva. Nakon pozdrava vrlo ljubazno i uz osmijeh predlaže da se odmah krene na razgovore u Šid. Grupi to baš nije pravo zbog mnogih neizvjesnosti ali je obvezu pred mještanima valjalo izvršiti.

Prolazimo glavnom ulicom razrušenog i spaljenog Tovarnika, predvođeni automobilom sa svećenikom i potpukovnikom. Pred očima užas, nevjerica da je to lijepo i veliko hrvatsko selo spaljeno i razrušeno. Od mnogih kuća u glavnoj ulici ostaše samo zidovi, srušeno je mnogo stabala, preko ulice popadali električni vodovi, razrušena katolička crkva, na pravoslavnoj nema zvonika. Sporedne ulice puste, tek pokoja životinja, svinja ili govedo. Samo vojska u raznim uniformama preplavila glavnu ulicu. Od centra Tovarnika pa do pred vašarište u Šidu oko 6 km duga kolona vozila: civilni kamioni voze rezerviste, oklopna vozila i tenkovi na putu Tovarnik-Šid. Toplo i lijepo vrijeme.

U Šidu, čekajući oficire KOS-a, razgovaramo s potpukovnikom Radosavkićem i svećenikom Burikom. Potpukovnik govori o užasnom razaranju Tovarnika, hvata se za glavu govoreći: "Braćo, što uradismo, uništismo ogroman kapital, kome to treba, zašto?" Govori dalje: "Slušate li vijesti, mi imamo samo naše informacije, što ta Evropa to ne zaustavi, da vidite braćo tko je mobiliziran, sve goli radnik i seljak iz Srbije, nema ni jednog sina budžovana, oni su svoje sklonili u inostranstvo, ja svoju kuću i nešto malina nisam vidio četiri mjeseca." Grupa se malo začudila na ovakve izjave armijskog starješine, koji je po svom ponašanju i osmjehu odudarao od strogog vojnika, pogotovu vojnika u ratu. Poslije smo saznali da je taj isti potpukovnik iz kamiona dijelio naoružanje četnicima noć prije napada na Lovas. Vojno vozilo ispred komande vojnog korpusa Milan Tepavac, daje znak da krenemo za njim. Zaustavlja se u dvorištu velike nove osnovne škole u Šidu. Razgovori započinju u učionici, mnogo je vojnih osoba. Potpukovnik u maskirnoj uniformi, KOS-ovac Milić Jovanović, glavni je, a pored njega sjedi pukovnik Želimir Petrović, vrlo uglađena ponašanja, pedantan, pravi lik intelektualca (to će se u kasnijem razgovoru potvrditi). Bilo je još oficira, ali u običnim vojnim uniformama, zatim major koji je vodio zapisnik, i još dva potpukovnika. Svi sjede za stolom, a tročlana skupina, svećenik Burik i "naš" potpukovnik u dačkim klupama.

Nakon upoznavanja i popisivanja imena započinje ispitivanje: zanima ih koliko je oružja u selu, što je u ovom ili onom objektu, zašto su promatrači i snajperisti na zvoniku crkve i na silosima na Ekonomiji, zašto je gorjelo svjetlo u to i to vrijeme na nekim zgradama, koje jedinice imamo. Odmah zaključismo da imaju detaljne informacije i da sve znaju o Lovasu, samo nas provociraju pitanjima kako bi nas doveli u nepriliku jer znaju da na neka pitanja ne možemo potvrdno odgovoriti. Pitaju za pojedince iz Lovasa, za pojedince iz Tovarnika koji su organizirali obranu Tovarnika. Od svakog člana grupe traže da se izjasni o stanju u Lovasu. Odgovori članova grupe bili su identični: Lovas je mirno mjesto, nije bilo nikakvih izgreda, straže imaju malo oružja, i to uglavnom zbog kontrole ulaska u selo. Predstavnik Srba potvrdio je izjave da srpsko stanovništvo nema nikakvih problema i da nitko iz mjesta nije iseljen niti je bilo ikakvih incidenata. Na kraju razgovora, uz još neka pitanja svećenika Burika u vezi sa Tovarnikom, vojska zahtijeva da se preda

sve "nelegalno" oružje do sutra, 28. rujna u 12 sati na Ekonomiji Zadruga. Oružje može donijeti bilo tko, samo vlasnici lovačkog i trofejnog oružja osobno, jer će dobiti potvrdu da će im se predano oružje poslije vratiti. Vojska će nakon predaje oružja, kažu, pretresti neke kuće da bi se uvjerila je li sve oružje predano, jer je po njihovim podacima u selu nekoliko stotina pušaka i drugog oružja, što ni približno nije točno. Govorili su nam da mi ili stvarno ne znamo ili se pravimo da ne znamo. (Neki članovi skupine iz Lovasa točno su znali što sve u Lovasu ima.)

Bilo je tada u selu oko 30-ak automatskih pušaka, 50 lovačkih pušaka, nešto eksplozivnih sredstava i protutenkovskih mina i 7 tzv. zolja.

Hrabri lovaški mladići koje je predvodio Nikola Poljak uspjeli su iz Tovarnika izvući i osposobiti jedan tenk T-54 sa svom opremom i streljivom. S jednoga napuštenog oklopnog transportera demontirano je sve naoružanje i osposobljeno za djelovanje. Tenk je 28. rujna predan u Ilok policiji.

Vojska je dala ultimatum i zaprijetila da će neposluh kazniti napadom i razaranjem Lovasa. Haubicama su već određene koordinate i samo se čekala naredba. Predstavicima Lovasa ostavljeno je da se odluče.

Stav grupe bilo je da se treba savjetovati s mještanima, jer grupa ne može sama odlučivati. Po povratku u mjesto sazvat će mještane a odluku će gospodinu Buriku i potpukovniku Radosavkiću javiti sutra, 28. rujna u 7,30 sati.

Sastanak s mještanima održan je u Hrvatskom domu u Lovasu. Sala je puna, a ljudi već na ulici iščekuju obavijest o razgovorima u Šidu. Preneseno im je sve o čemu se razgovaralo i što se vidjelo prolazeći kroz Tovarnik. Dana je i procjena naših mogućnosti i vojnih izgleda u sukobu. Narod je pažljivo slušao, postavljao pitanja i iznosio mišljenja. Za oružje se zna da ga ima malo, a i pitanje je koliko će se učinkovito upotrijebiti, jer organizacija nije bila najbolja. Mjesto se samo ne može braniti od tolike sile raspoređene oko njega. S drugim okolnim mjestima nema veza ni suradnje, osim s policijom iz Iloka. Hoće li vojska mobilizirati mještane u vojsku za napad na Vukovar? Što će biti kad se vojska povuče, a paravojne srpske formacije dođu u selo?

Osjeća se nervoza, reagira se emocionalno. Zaključak zbora bijaše predati sve lovačko oružje, tko hoće neka preda i osobno oružje, a 10 automatskih pušaka valja vratiti policiji u Iloku jer je to njeno vlasništvo.

Da bi se nekako izbjegla predaja malobrojnog oružja, jer je ono uglavnom bilo privatno vlasništvo i da se dobije na vremenu, jer se u međuvremenu možda moglo ipak nešto izmijeniti u ukupnoj vojnoj situaciji, posebice oko Vukovara, dogovoreno je da se manje skupine povuku izvan sela i da se sakriju, a armijskim zapovjednicima će se reći da su se povukli zajedno s pripadnicima obrane Tovarnika u nepoznatom smjeru i da su sa sobom odnijeli oružje. Dio eksplozivnih naprava vraćen je Kriznom štabu Ilok jer je od njega i zaprimljen.

U toku noći zbog straha od mogućeg upada vojske i pomisli da se može dogoditi isto što se dogodilo u Tovarniku, mještani svojevoljno odlaze u Ilok. Do svanuća otišla je iz mjesta većina žena i djece te jedan broj staraca i mladića; ostalo je u Lovasu oko 600-tinjak mještana.

Točno po dogovoru, svećenik Burik i potpukovnik Radosavkić došli su da čuju zaključak zbora mještana i da ga prenesu komandi u Šidu. Kada su se uvjerali da plan komande nije ostvaren, da je nastala nova situacija u mjestu, predložili su da se ponovno ide u Šid na razgovore.

Pri odlasku za Šid skupina se zaustavila u Tovarniku radi propusnica, u grupi je jedan član zamijenjen starijim iskusnim vojnim starješinom iz Lovasa. Umjesto Željka Cirbe u pregovore se uključuje Antun Lovrić, umirovljeni pukovnik avijacije bivše JNA. U

Tovarniku poznata lica u jugouniformama: Željko Krnjajić - komandir milicijske stanice, braća Milorad i Milan Vorkapić, Vičo Devčić, Dušan Grković, sve Srbi iz Lovasa koji su se odmetnuli znatno ranije. Njihove obitelji u selu govorile su da su otišli iz nužde, za poslom, na rad u Srbiju, jer tamo imaju rodbine koja će ih uposliti. Dakako, sumnjalo se da je to istina i govorilo se da su oni s druge strane barikade, a tako je i bilo. Željko Krnjajić glasno je prijetio da će Lovas biti savršen sa zemljom, u čemu ga je podržavao jedan njegov istomišljenik iz Bačkog Monoštra.

Razgovor u Šidu vodio se na istom mjestu kao i jučer, u školi, ali sada samo s pukovnikom Želimirom Petrovićem. Iznijeti su zaključci mještana, te što se dogodilo tijekom noći. Izgledao je začuđen kad je obaviješten da su mještani pobjegli u llok a oni s oružjem također otišli u zbjeg. Pukovnik je pojedinačno pitao članove grupe zašto su ljudi otišli, jer se vojske ne treba nitko bojati, ona je narodna, nju ne zanimaju parcijalni interesi Srba i Hrvata. Odgovoreno mu je da su mještani znali što je ta ista "narodna armija" učinila u Tovarniku: palila kuće, ubijala ljude, bacala bombe u podrume i činila mnoga druga zlodjela. To pukovnik nije mogao poreći pa je odgovorio da zna za te čine, da je bio tada u Tovarniku i da ih ne odobrava. Upravo zato jest tu da osnuje vojnu policiju koja će onemogućavati takve događaje. "To rade terorizatori i dobrovoljci koji misle da imaju pravo da se samovoljno ponašaju", rekao je.

Predložio je da se mještani vrate iz zbjegova svojim kućama i svakodnevnim poslovima, da se prikupi oružje i, kad oružje bude prikupljeno, svećenik Burik će nas obići i javiti u komandu da je sve u redu. Rekao je da dobro pazimo kako ne bi ispalili ni jedan metak kad vojska bude ulazila u selo, jer u protivnom selo će biti savršeno sa zemljom. Rekli smo mu da je vojska i prije ulazila u selo, točnije na Ekonomiju, kako bi se opskrbila vodom, i da incidenata nije bilo, pa nema razloga da i sada vojska ulazi u naselje. Na to je on odgovorio da vojska mora ući u selo, a kad će se to dogoditi, ne ovisi o njemu. Tad je bilo sve jasno. Na odlasku je rekao da vojska nema ništa protiv članova HDZ-a niti naoružanih jedinica koje nisu bile u oružanom sukobu s Armijom, a on zna da u Lovasu toga nije bilo. S obzirom da je Lovas, rekao je, u Hrvatskoj, mještani podliježu zakonima hrvatske vlasti koja je organizirala obranu i za to nitko od mještana ne može odgovarati, ne može biti maltretiran ili ponižavan. Rekao je još da mu je žao što se jučerašnji plan nije ostvario jer je on imao namjeru doći u Lovas i osobno se obratiti narodu. Na pitanje, dokad će vojne aktivnosti trajati, odgovorio je: "Sve dotad dok narod sam ne ocijeni, je li to to što hoće Tuđman i Milošević."

Na povratku potpukovnik i svećenik ostaju u Tovarniku, a na ulici u Lovasu ishod razgovora znatljivo su očekivali malobrojni mještani, kojima je rečeno što se razgovaralo: da će vojska ući u selo, ali je teško predvidjeti kako će se ponašati. Svaki izbjegli mještanan neka sam odluči na temelju osobne procjene što će uraditi. Neki su se članovi Kriznog štaba povukli iz mjesta u ilegalu. Formira se koordinacijsko tijelo koje će voditi računa o mjestu, o opskrbi hranom i o drugim potrebama mještana. Članovi tog tijela su: Adam Rendulić, Đuka Filić, Slavko Božić, Antun Lovrić, Franjo Žadanj, Josip Turkalj, i Srbi: Milan Tepavac i Đuro Prodanović. Na jednom od sastanaka koordinacijskog tijela rasčlanjuje se novonastala situacija i planiraju daljnji postupci. Računa se na povučene skupine koje će zaštititi selo od mogućeg upada paravojnih jedinica. Stav je da se armijskim jedinicama, jer im se ionako nije moguće suprotstaviti, omogući nesmetan ulaz u selo. Ako bi se radilo o paravojnim formacijama koje bi odstupale od dogovorenog ponašanja, te počele zlostavljati mještane, treba im se suprotstaviti svim mogućim sredstvima. Takav stav podržavali su i prisutni predstavnici Srba.

U Lovasu se 3. listopada osniva policijska postaja sa jedanaest ljudi iz lloka. Oni u mjestu borave tri-četiri dana, a kako nemaju dovoljno ni ljudi ni oružja za obranu, vraćaju se u llok. Iz lloka predlažu da se oko sela postave minska polja, ali zbog radova na poljima i prijašnjih dogovora, prijedlog se ne prihvaća. Predstavnici srpske nacionalnosti predlažu da se u interesu mjesta, ponovno uspostavi kontakt s vojskom. Predsjednik Izvršnog savjeta MZ savzat će sastanak za razgovor o tom prijedlogu. Sastanak je održan ali je od predstavnika vanjskih članova na sjednicu pozvan samo jedan, Adam Rendulić iz Kriznog štaba. Prijedlog o kontaktu s vojskom ne prihvaća se, s obrazloženjem da će vojska sama kontakt pokrenuti. no s time se pojedinci nisu složili.

Prošla su tri dana od ultimatum a i razgovora. U mjestu je još mirno, živi se bez struje, s vodom samo na određeno vrijeme. Telefonske veze odavno su u prekidu, cestom se može samo do Iloka, iz kojega se mještani opskrbljuju kruhom i ostalim potrepštinama. U svim okolnim mjestima nalazi se Jugoarmija. Mještani Lovasa i Šarengrada, i gotovo svi oni koji su prebjegli iz Iloka, vraćaju se kućama. Samo manji broj Iločana odlazi preko Bačke Palanke dalje.

Eksplodije granata Srbovojske odjekuju svuda unaokolo, u Vukovaru najviše. Strašno je to slušati u tihoj noći u Lovasu. Pitamo se kako je tek tamo, u Vukovaru, 20 km od nas. Je li moguće da će to zlo zaobići Lovas i njegove nedužne mještane? Može li Lovas ostati oaza mira?

agresija počinje

Srbovojska je rasporedila svoje oklopne i artiljerijske snage s južne i zapadne strane mjesta, očekivao se samo upad. Ipak nije se ugasio tračak nade jer nije bilo baš nikakva razloga za agresiju. Taj tračak nade i obećanja Armije zadržao je stanovništvo u mjestu. No Srbovojska ne uvažava nikakve dogovore niti poštuje sporazume. Komandant Novosadskog korpusa, general Arandelović, nema ljudskog osjećaja za nedužni narod, za malu djecu i žene. Kao da ne pripada ljudskoj vrsti s umom i razumom. To mišljenje o njemu podupiru događaji.

U pol dana kada su mještani obavljali svoje svakodnevne poslove, 1. listopada 1991, umjesto uobičajenoga podnevnog zvona s katoličke crkve, odjeknuše eksplozije tenkovskih granata po žitnim silosima Zadruga na dvorištu Ekonomije tek kilometar od središta sela. Eksplozije su bile snažne, iz blizine. Tenkovi su od silosa bili udaljeni tek 1 km (iz smjera Tovarnika). Činilo se da se ruši sve oko nas.

U to vrijeme na dvorištu Ekonomije nalazilo se dvadesetak radnika. Očevidac je skladištar Mato Bataković: granate su pogađale silose i visoka skladišta puna pšenice i prepuno skladište tek obranih jabuka. Na sve strane letjeli su komadi betona, opeka, crijepova s krovova; iz metalnih silosa curila je pšenica, a skladištar se sklonio u prostoru za primanje pšenice. Ostali radnici puzeći napustili su Ekonomiju i srećom neozlijeđeni stigli u selo. U selu panika. Svi u strahu bježe u zaklone i podrume, djeca plaču...Svi u grču izgovaraju "Došao je red i na nas."

Nestale su iluzije o obećanjima pukovnika Petrovića, o miroljubivosti njegove Armije i njegovu zalaganju za mir i brigu za narod. U vrijeme napada umirovljenici su u pošti primali svoju mirovinu. Razbježali su se u paničnom strahu, među njima bilo je i invalida. Pred mrak, kad su se tenkovi povukli na polazni položaj, obilazimo dvorište na Ekonomiji. Šteta je golema, pogođene su tri čelije silosa iz kojih neprekidno curi pšenica, na tlu je već oko 1.000 tona. Visoko skladište pogođeno je sa 3-4 granate i prednji je dio razrušen, skladište s voćem gotovo je bez krova. Pogođena je i jedna kuća u selu, srećom tog trenutka u tom dijelu kuće nije bilo nikoga. Granata je dijelom razorila kuću zadružnoga radnika Tadije Bekčevića. U mještanima se opet budi nada da će ovo možda biti zadnje razaranja. Narod ne može vjerovati da ih Armija koju su do jučer služili, želi uništiti. Jedan dan prolazi bez pucnjave. Sljedeći dan, 2. listopada, kada su radnici Zadruga ponovo izišli na Ekonomiju da bi prikupili rasutu pšenicu i prekrili krovove skladišta, začuše buku tenkova koji su se približavali. I tek što su uspjeli napustiti ekonomiju, odjeknuše detonacije po silosima i skladištima. Opet srećom bez žrtava. Ovaj put neprijatelj gađa i katoličku crkvu navodećim raketama, doduše neprecizno, tako da jedna pogađa krov Lovačkog doma ispred crkve a nekoliko raketa završava po vrtovima bez eksplozije. Na crkvi samo manja oštećenja. Narod traži izlaz, ali ne zna kamo. U Iloku je već bio, a zna da se iz Iloka ne može dalje.

Pucnjave tih dana odjekivale su neprestano. S grčevima nade govorilo se: "Nije to u nas, to je u Babskoj, Bokšiću, Ilači, Tovarniku", a sve je zapravo bilo u našoj blizini. Teško je i odrediti je li to bliže ili dalje - sve je u susjedstvu.

U takvu jednom danu, 5. listopada, oko 15 sati začulo se nekoliko jakih eksplozija. Za tren pronese se vijest da gori toranj naše crkve. Uzbunjuju se vatrogasci, narod hita spašavati svoju svetinju. Katoličku crkvu gradili su naši pradjedovi. Posvećena je Sv. Mihovilu, koji se slavi 29. rujna, a tada se slavi i dan župe - kirvaj. I bilo je to tako stoljećima, ali te ratne godine našalost nije. Požrtvovno pokušavamo ugasiti požar na tornju. Toranj tu stoji vjekovima, netaknut u posljednja dva svjetska rata. U drugome svjetskom ratu, kada je crkva bila u središtu srijemskog fronta ni jednoj vojski nije na pamet palo da dira u narodnu svetinju, simbol vjere i simbol hrvatskog naroda. Današnji neprijatelj ne poštuje ništa, želi uništiti sve na čemu se temelji identitet hrvatskog naroda. Zvčnik je posve izgorio, tužno je gledati njegove crne ostatke i križ s kuglom u kojoj je pronađeno pismo s podacima o renoviranju crkve.

Istoga dana, treći put, granate i rakete gađale su zgrade na Ekonomiji. Prelijetali su i avioni, dva *Miga* od kojih je jedan ispustio nekoliko raketa u samu selu, no one srećom nisu pogodile ni jednu kuću.

Sljedećih dana prekinuta je opskrba kruhom iz lloka, zbog napada na Šaregrad s bačke strane. I ta jedina veza s llokom postala je za promet nesigurna i za život rizična. Narod se za kruh snalazi kako zna, pokušava se uspostaviti mala privatna pekarnica, ali ona nije dovoljna. Pokušava se osposobiti i zadružni mlin, iako brašna još ima u skladištu. Na poljima nema seljaka, voćnjaci su neobrani, vinogradi nabubrili čekaju berače. Narod potišten, mnogi nisu u selu, iščekuje se što će dalje biti.

Nije se dugo čekalo. Dan koji će u povijesti Lovasa biti zauvijek upisan, jest četvrtak, 10. listopada 1991. Tog dana ujutro oko 7,20 počinje artiljerijski napad na Lovas. Granate padaju jedna za drugom, po mjestu odjekuju strašne eksplozije. Mještani su upravo krenuli do trgovine ili u svoja dvorišta nahraniti stoku, djeca su još u postelji jer je nastava u školi odavno prekinuta. Granate dolaze iz smjera Tovarnika, tuku po dijelu sela gdje su samo kuće Hrvata, po Brdu i Žabaru. Prva granata pogađa kuću u Ulici V. Nazora (Brdo) i prva je žrtva 80-godišnji Milan Latas. Svi bježe u zaklone, od prvih podruma, žene nose poluodjevenu i još nerazbudenu djecu, granate iz haubica tuku svom žestinom. Pucaju stakla na prozorima, diže se prašina od pogodenih kuća, zemlja se tresce. Napad artiljerijom trajao je oko dvadeset minuta, dvadeset minuta užasa, a zatim zatišje. U dijelu napadnutog sela razrušeni krovovi, dijelom razrušene kuće, izbijeni prozori, u kućama uništena imovina. Hrabriji mještani izlaze na ulice, zgražaju se i nijemo pitaju: Zašto?

Na drugom dijelu sela sa sjeverne strane čuje se paljba pješastva, ulaze četnici. Prva žrtva pješastva jest Antun Sabljak - Tuna, ubijen u autu na izlazu iz sela kod mlina. Pucnjava postaje sve jača, narod bježi glavom bez obzira. Padaju nevine žrtve: Mirko Grgić iz Tovarnika, Danijel Badanjak i supruga Cecilija. Prepoznati su i počinitelji: Željko Krnjajić, Ljubana i Zoran Tepavac, odmetnici iz Lovasa sa svojim jatcima iz Tovarnika. Jedan od njih poznati je Milan Ergić-Straja. Njihova je žrtva i dida Krizmanić, umirovljenik komu su zapalili i kuću. U svojoj kući ubijeni su Antun Jovanović i supruga mu Anka, gori njihova kuća i staja i u staji gori stoka, deset bikova, muk stoke izaziva užasan osjećaj. Čopor četnika kao čopor vukova predvode mještani Lovasa, s kojima smo do jučeg mirno živjeli i družili se, haraju Lovasom, pale i ubijaju svoje susjede. To su: Milan i Milorad Vorkapić, Draganov, Milan Vorkapić, zvani Trnda, Mićo Devčić, Božin, Boro Zoraja, Dušanov, Grković Dušan, Gojkov, Tepavac Obrad, Mićin sa svojim suradnicima iz Tovarnika. Njima se pridružuju i njihovi sunarodnjaci mlađi Srbi koji pokazuju koje kuće Hrvata treba paliti a ljude ubiti. To su braća Mirko i Milenko Rudić, Đurin, Đuro Prodanović, Danin, Milan Radojčić, Ilijin, Ilija Vorkapić, Nikolin. Oni paze da ne nastrada koja srpska kuća. Kuće koje ne smiju dirati obilježavaju bijelim "peškirima".

Odvode Ivana Ostruna, umirovljenika, u mjesni kafić, gdje su ga zaklali. Djecu i žene Hrvata odvode u dvorište zadružne radionice, zatvaraju ih zajedno s uhvaćenim muškarcima, da bi žene i djecu nakon nekog vremena pustili. Ljude hvataju po ulici i tuku (slučaj Pave Antolovića), bacaju bombe u podrum, u kojima su žene i djeca. Poznat je slučaj Mile Pavlića, u čijem je podrumu bilo osmero ljudi (srećom prošli su s manjim ozljedama). U kući Josipa Jovanovića u Mlinskoj ulici, u podrumu bilo je šest ljudi (nitko nije ozlijeđen).

Pucalo se na sve što je u pokretu, a to bijahu samo Hrvati jer su Srbi bili obaviješteni i pripremljeni. Na ulici je ubijen Živan Antolović, Kata Pavličević, Dragoš Peić, Mijo Božić. Ljude su odvodili iz podruma, odvajali od djece u naručju i ubijali (slučaj Mate Kesera, oca troje male djece). Toga dana ubijeni su još Alojzije Polić, Josip Poljak, Stipo Madarević, Pavo Đaković, Stipo Peić, Juraj Poljak, Josip Kraljević, Mato Adamović, prognanik iz Tovarnika.

Toga dana ubijeno je dvadeset i troje nedužnih mještana, ubijeni su samo zato što su Hrvati. Spaljeno je oko dvadesetak kuća uglednijih mještana, dosta ih je razoreno tromblonima. Do temelja je spaljena katolička crkva, stara 250 godina. Narod je bježao pod paljbom pješadije, preko vrtova u polje, na neke od njih pucali su susjedi s tavana. Iz sela toga dana manji broj mještana uspio je otići, uglavnom oni s rubnih ulica sela, koje su graničile s vrtovima. Dan je bio lijep i sunčan, zemlja suha, tako da je vrijeme olakšavalo teškoće zbjegova kojih je bilo nekoliko po poljima lovaškoga atara: u šumi Jelaš, zadružno voćnjaku, Bečkoj. Najveća skupina od stotinjak mještana bila je u Badnjari, bagremicima na istočnoj strani sela. Približavala se noć, već jesenska, hladna, naročito pred jutro. Mala djeca lagano su odjevena, žene isto tako, jer nitko nije stigao misliti na odjeću. Jedni predlažu, uglavnom mlađi muškarci, da se prenoći pod vedrim nebom i da se pod okriljem noći vrate u selo po žene i djecu koji nisu uspjeli pobjeći. Drugi upozoravaju na hladnoću noći, koja bi za slabo odjevenu djecu, žene i starije ljude mogla biti pogubna. Skupina pretežno žena i djece kreće prema selu Mohovu, udaljenom 3-4 km. Manja kolona kreće preko strnjaka tek doskora požnjelog žita ostavljajući iza sebe crne stupove dima koji se dižu k nebu sa zgarista njihovih kuća. Djeca skakuću ne sluteći ništa, ponašaju se kao da su na izletu, a ne u bijegu pred razjarenim zvijerima, koji gotovo iza njihovih leđa ubijaju njihove djedove, stričeve i sumještane. Prije mraka stižu iznad Mohova, tamo ljudi beru vinograde, začuđeno gledaju u zabrinuta i uplašena lica te skupine različite dobi. Pitaju: "Što je to ljudi, kuda vi sa djecom i ženama, nije valjda..." Iz grupe netko odgovori: "Da, Lovas je napadnut, selo gori." Čuli su Mohovljani te eksplozije i pucnjave, ali toga je bilo svakodnevno, mislili su da je to tamo negdje dalje. Mnogi već ožednjeli i uznojeni osvježiše se vodom na nogometnom igralištu iznad samog sela. Zatim se uputiše u prostorije Mjesnog ureda u selu. Na ulicama mještani Mohova gledaju i pitaju. "Je li istina da je to u Lovasu?" U omanjoj sali skupilo se sedamdesetak Lovlašćana i Mohovana. Prespavali su u Mohovu. Dvojica kolima odlaze ujutro do Iloka, da izvide mogućnost prolaza preko Šarengrada i da osiguraju prijevoz za pridošle prognanike u Mohovo.

U Ilok tijekom tri dana stižu manje skupine Lovlašćana, a Iločani čine sve da ih smjeste u svoje domove u kojima su već prognanici iz Tovarnika i Babske. Ilok, gradić sa 6.700 stanovnika u nekoliko dana postaje utočište za još toliko prognanika iz svih okolnih sela: Tovarnika, Lovasa, Opatovca, Mohova, Šarengrada, Babske i Ilače. Ilok je opkoljen sa svih strana: blokiran je most "25.maj" prema Bačkoj Palanci, a s južne strane iznad grada tenk do tenka, s velikim pješaštvom. Sve to prijeti ovome mirnom gradiću s udvostručenim brojem žitelja, odsječenima od svijeta, bez struje i vode.

Ultimatum Srbovojske za predaju oružja u međuvremenu dan je i Iloku, određen je za petak 11. listopada u 12 sati. Ponavlja se mučna situacija: odlazak na "pregovore" u Šid. Grupu predvodi pukovnik Grahovac, a u njoj je i jedan Lovlašćanin, Adam Rendulić. Razgovori se vode s komandantom Novosadske vojne oblasti, generalom Arandelovićem. General ne odstupi od zahtjeva da se preda oružje. U protivnom, napast će Ilok. Na pitanje bi li on mogao narediti da se Ilok razori i da pritom izginu tisuće nedužnih ljudi, odgovorio je: "Ja samo radim svoj vojnički posao." Bilo nam je jasno čemu služi vojska i oružje. Napad na Lovas "opravdao" je ubojstvom jednog teritorijalca negdje u polju. To, dakako, nije bila istina. Za žrtve civila i palež kuća rekao je da nije kriva Armija, da ona to ne radi.

Zaključak razgovora jest provesti referendum 13. listopada o tome hoće li se predati oružje i iseliti. Nervoza i napetost u prenapućenom Iloku stvara situaciju još težom i neizvjesnijom. Vojska se udobrovoljava i pušta struju Iloku, što donekle normalizira život. Referendum je proveden po dogovoru, a s rezultatima ponovno se u ponedjeljak odlazi na pregovore u Šid. U pregovore se uključuju i predstavnici Europske misije. Dogovoreno je da će se omogućiti iseljenje svima koji to žele, osim onima koji su bili u sukobu s

Armijom. S predstavnicima Europske misije dogovara se da njeni članovi u što većem broju prate izlaz konvoja s iseljenicima radi poštovanja dogovora s Armijom i sigurnosti konvoja. Članovi Misije pratit će konvoj do granice s Hrvatskom tj. do Lipovca. Misija prihvaća i povećava broj svojih članova. Sljedećeg dana dolazi do nekih nesporazuma. Šef Misije, Kanađanin, na sastanku u prostorijama lločke vinarije odstupa od ranijih dogovora zbog reagiranja Hrvatske vlade, i odmah prekida aktivnost u lloku. Ovakva odluka Europske misije stvara još veću napetost i zbrku, a dvojba u sigurnost prolaza konvoja od mosta "25. maj" preko Šida, Adaševaca do Lipovca sve je jača. Rađaju se mnoge zle slutnje.

Traži se da zapovjednik Misije stupi u vezu s nadležnim institucijama te da Misija prati konvoj bar od njegova formiranja do izlaska iz lloka, a to je i prihvaćeno. U međuvremenu predstavnici Europske Misije obilaze Lovas. (U ovaj obilazak trebali su ići i trojica mještana Lovasa, ali se s tim nisu složili predstavnici Armije.) Po povratku predstavnici Misije izvještavaju da su jako nezadovoljni onim što su vidjeli: primljeni su u Mjesnom uredu, razgovore su vodili s polupijanim i neispavanim Srbima četnicima, koji su rekli da su za "oslobođenje" Lovasa 10. listopada poginula 23 civila. Vidjeli su puno zapaljenih i razrušenih kuća u mjestu.

lločani i njihovi dobjegli susjedi spremaju se za napuštanje svojih domova, pakujući samo ono što može stati u prtljažnik auta ili u zavežljaj. Ostavljaju neobrane vinograde, podrume pune čuvenih vina i lijepo uređene kuće. Odlaze teška srca i suznih očiju jer izbora nemaju. Znaju da se ne mogu suprotstaviti sili. Neprijatelj se sprema uništiti taj drevni gradić. A da je ta sila velika i nesavladiva, i da je llok nemoguće braniti potvrđuju i pokreti mnogih tenkova i oklopnih transportera iz smjera Lovasa. Neprijatelj traži samo povod da učini ono što je naumio, jer drugi mu se Vukovar ne smije dogoditi.

U četvrtak ujutro, 17. listopada 1991. počinje se skupljati kolona vozila. Hrvati su natjerani u egzodus, to je srpski genocid nad hrvatskim narodom pri kraju 20. stoljeća. Kolone vozila iz svih lločkih ulica slijevaju se prema mostu "25. maj", a sa Principovca, brda iznad lloka provokativno preko zvučnika odjekuje srpska pjesma: "Ko to kaže ko to laže Srbija je mala".

I dok se u lloku stvara kolona života i nade, u Lovasu nastaje kolona smrti i stradanja. Toga dana, naime, valjda iz bijesa što teror i ubijanje nisu mogli u lloku nastaviti, četnici masakriraju stanovništvo u Lovasu. Pod komandom zlikovca Ljubana Devetaka i onih koji su zajedno s njim 10. listopada počinili zločine u Lovasu, i kojima još nije dosta žrtava, nastavlja se ubojstva. Tog dana palo je mnogo žrtava. Ubijena je obitelj Antuna Pavoševića: majka Slavica, supruga Jozefina i osamnaestogodišnja kćerka Marijana. Prema svjedočenju susjeda, zvjerski je pretučen i ubijen 75-godišnji Josip Rendulić - Joja. Razloge za mučenja i ubijanja insceniraju sami četnici podmetanjem eksploziva ili oružja onima koje su planirali ubiti. Četnici pale i ruše kuće najviše u ulici Brdo. Stanovnike tjeraju na prisilni rad od 7 do 16 sati, a u 17 počinje policijski sat. Rade uz jedan obrok na dan. Plaća je 100 din za jedan dan i to u bonovima. Dok su radnici na poslu, iz njihovih kuća četnici pljačkaju imovinu i opremaju je za Srbiju. Samo iz zadružnih skladišta odnijeto je u Srbiju 5.000 tona pšenice, 300 tona suncokreta, ovršeno je i odnešeno 420 ha kukuruza, obrano 25 ha vinograda, obrano 20 ha voćnjaka, 40 ha sjemenskog kukuruza, siječe se i odvozi šuma, a za prodaju drva zadužen je već spomenuti Ljuban Devetak. Iz privatnih kuća pod prijetnjom smrti opljačkan je novac i zlato, odnesene starine i vrijednosti, kućanski aparati, posteljina i pokućstvo, pljačka se kulturno bogatstvo naroda, mnogi ručni radovi vezeni i tkani, čuvani godine i stoljeća.

U četvrtak 17. listopada 1991. pozivaju se svi mještani muškarcu od 18 do 55 godina da dođu pred zadružnu zgradu na sastanak radi dogovora o poslu. Okuplja se sedamdesetak ljudi. Tjeraju ih u dvorište strojarske radionice, pri ulazu ih pretresaju i tuku. Jasno im je da su obmanuti. Postavljaju ih na stolice da nepokretno sjede cijelu noć, i batinaju za svaki pokret. Ujutro 18. listopada 1991. izdvajaju nekolicinu ljudi i zvjerski ih premlaćuju, te bodu noževima: Luku Balića, Josipa Turkalja, Đurinog, Marina Mađarevića, Đuku Luketića, Marka Filića, Ivana Sabljaka, Marka Sabljaka, Matu Hodaka, Marka Vidića, Ivana Vidića, Ivana Đakovića i dr. Izdvajaju petnaestak ljudi u tzv. tehnički

vod, a ostale poredaše u dvoje po dvoje, a između njih jednog naoružanog četnika rekavši im da idu u berbu grožđa. Tako je kolona krenula iz dvorišta Zadruga kroz centar sela prema Ekonomiji. Za mnoge od njih bio je to posljednji put. Prvi je putem ubijen u tzv. centrali Stjepan Luketić, odmah nakon toga iz kolone je izdvojen i ubijen Boško Bodjanac. Kad je kolona stigla do uspona prema Ekonomiji, na samom izlazu iz sela naređeno je da svi prijeđu na njivu pod djetelinom. Njih 50-ak morali su se uhvatiti za ruke i "koseći" nogama po djetelini krenuli su naprijed. Preživjeli govore da je svima bilo jasno da ih tjeraju na minsko polje. Usput su morali dozivati one koji su na dan napada odbjegli. Kad su uočili nategnutu žicu zastali su, bilo im je naređeno da je potegnu rukom. U tom trenu Ivan Kraljević pada na poteznu minu - nastala lančana eksplozija mina a istovremeno pucnjava s leđa iz automata. Svi popadaše, začu se jauk i vika. Tog časa nailazi vojno vozilo iz kojeg izlazi jedan oficir. Uz prijekor i psovku upućenu četnicima koji su stajali uz cestu, poviče da ustane tko može. Neki su zbog teškog ranjavanja i muka tražili da ih ubiju. Zlatku Božiću koji je još od boli jaukao, prišao je jedan četnik i ispalio u njega rafal.

Mnogi više nisu ustali, ostavivši svoje živote u djetelini, na vlastitoj grudi pogodeni šrapnelom mine ili metkom u leđa. Bili su to 18-orica časnih Hrvata: Ivan Kraljević, braća Marko i Ivan Sabljak, braća Zlatko i Antun Panik, Marko Vidić, Slavko Štrangarević, Mija Šalaj, Ivan Palijan, Marinko Marković, Darko Solaković, Petar Badanjak, Josip Turkalj, ml. (umro je u Šidu od zadobivenih rana), Slavko Kuzmić, Tomo Sabljak, ml., Mato Hodak i Ivan Vidić.

Postradale na minskom polju Srbi su pokupili tek sutradan, 19. listopada 1991. i utovarili u kamione. Ostavili su ih tako u kamionima još tri dana na ulici u Dolu i tek ih onda sahranili u uskom kanalu, slažući jednog na drugog. Pokrili su ih vrlo plitko zemljom, pa očevici tvrde da su nekoliko dana poslije, zbog obilnijih kiša, bili gotovo otkriveni. Vidjele su im se ruke i noge. Prizor bijaše užasan.

Lakše i teže ranjenih bilo je 11 mještana: Ivica Mujić, Stjepan Peulić, Stanislav Franjković, Marko Filić, Ljubomir Solaković, Mila Rendulić, Mato Kraljević, Lovro Gesner, Toma Zolika, Josip Sabljak, Milko Keser. Ranjenici su po naredbi spomenutog oficira prebačeni u šidsku ambulantu, gdje im je uz pogrde dana samo osnovna pomoć, koja za mnoge teške ranjenike nije bila dovoljna. Odmah su vraćeni kućama. U kamionu se s ranjenicima provukao i jedan neozlijeđeni koji je pobjegao i došao u Zagreb.

Ranjenici su po povratku smješteni u lovašku ambulantu, gdje je o njima daljnju brigu vodio dr. Slobodan Kačar. Ranjenici su tvrdili da su preživjeli samo zahvaljujući dr. Kačaru. Četnici su ih u ambulanti htjeli pobiti ali se doktor tome energično suprotstavljao. Svojim zalaganjem uspio je teže ranjenike prebaciti u Sremsku Mitrovicu u bolnicu, a lakše ranjene sam je zbrinjavao vrlo oskudnim sredstvima.

Mještani iznose da su najveća stradanja bila od 10 do 18. listopada, za vrijeme divljanja četnika. U to vrijeme ubijeno je po podrumima i dvorištima na najzvjerskiji način mnogo ljudi. Za Francika Pandžu očevici tvrde da je zlostavljan na najmonstruoznije načine, zatim ubijen. Zlostavljanja i ubijanja bilo je i u kapelici na groblju: tamo su pretučeni i ubijeni: Petar Luketić i njegovi sinovi Ante i Đuka, Đuka Krizmanić i Alojzije Krizmanić. Tih dana ubijeni su još i Zoran Krizmanić, Luka Balić, Josip Jovanović, Marin Balić, Katica Balić, Marija Luketić, Rudolf Jonak, braća Darko i Željko Pavić, koji su također zvjerski mučeni, zatim Andrija Devčić, Pero Rendulić, Stipo Dolački, Zvonko Martinović, Marko Damijanović, Anica Lemunović, Ivan Conjar, Božo Vidić. Ubijeno je 68 nevinih civila koji nisu bili krivi ni za što. Pretpostavlja se da je bilo još ubijenih tih dana i kasnije (ovi su podaci zaključeni sa 31. prosincem 1991), no nije provjereno. Mještani koji su uspjeli pobjeći iz četničkog okružja tvrde da je tih 8 dana (od 10 do 18. listopada) u Lovasu bio pakao.

Valjda i sami četnici i njihove vođe uviđaju zlodjela te se oko 20. listopada povlače iz Lovasa. Ne zna se da li silom ili milom, ali odlaze u nepoznatom smjeru. Ostaje samo neki Kosta, osobni čuvar Ljubana Devetka i, uz svog naredbodavca, najveći zlikovac, a tek povremeno dolazi neki Petronije. Mještani su ih dobro upamtili.

Vojska koja je tada preuzela Lovas bila je iz Bačke. Uglavnom bijahu Mađari od Bačke Topole. Mnogi od njih zgražali su se nad zlodjelima četnika i postojala je mogućnost sukoba između četnika koji još nisu bili otišli i pridošle vojske. Dolaskom vojske život za mještane postaje snošljiviji, dopušta se kretanje po mjestu i u polje uz propusnice. Ljudi beru kukuruz, obavljaju svinjokolje, pokrivaju razrušene krovove, čak im i vojska u tome pomaže. Domaći odmetnici Srbi preuzimaju komandu, pljačkaju i dalje po selu i tjeraju strah u ljude.

Prognanici koji stižu u Zagreb već pomalo strepe da se opet priprema nešto strašno. Domaći Srbin Đuro Prodanović i vožd Ljuban Devetak ne slažu se s blagim i druželjivim ponašanjem vojske (Mađari) i nekog umjerenog Srbina (jer bilo je i takvih).

Sve više se priča da se sprema krvavi lovaški Božić i da mnogi mještani bježe raznim putovima i kanalima, uglavnom preko Šida do Zagreba. Predviđanja su se i obistinila. Uoči Badnjaka u selo stiže dosta uniformiranih osoba s raznim oznakama: bijelim orlovima, petokrakama, sa četiri "C" na šubarama. Među njima su i oni koji su već bili u mjestu, ima ih iz Knina, Stare Pazove, Novog Sada i Beograda. Već izjutra pokupiše neke ljude, među njima Đuku Radočaja i njegovu majku, odvođe ih na ispitivanje i batinjanje. Đuki Radočaju bušili su stopalo bušilicom, vadili mu zube, a zatim natjerali da proguta šalicu soli. Za Matu Mađarevića zna se da su mu vezali ruke liscama oko grede u podrumu kuće Bore Kesera, u kojoj je bila policijska stanica. Tukli su ga cijelu noć, vadili zube i mučili na razne načine. Sam se čudi da je preživio te muke te dospio u Traumatološku bolnicu u Zagreb. Slično su prošli i Emanuel Filić, Đuka Filić, Vjekoslav Balić, Ivan Jovanović, Živko Francisković i mnogi drugi. Stariji čovjek priveden na saslušanje priča kako su ga pitali je li član HDZ-a, te što su mislili učiniti Srbima u Lovasu. On im je odgovorio pitanjem: "Recite mi je li na srpskim kućama bilo polupano ijedno staklo? Nije. Eto što smo im učinili i koliko smo krivi." Odmah su ga pustili kući. Međutim, napravljen je plan za iseljenje Hrvata iz Lovasa. Trebalo je prvo terorom napraviti pritisak i zastrašiti mještane, a onda ih protjerati. Popis iseljenja načinjen je tako da u mjestu ostane samo 8% Hrvata - toliko je prije bilo Srba. Prvi prisilni egzodus kreće na put 24. prosinca 1991, na sam Badnjak preko Šida, Bijeljine, Tuzle do Zagreba. Ispraćaju ih njihovi susjedi, ne znajući da je sutra red na njih. Još se peći u kući nisu ohladile, već dolaze novi stanari, Srbi iz Podravske Slatine, Slavonske Požege, Nove Gradiške. Neki od njih govore gotovo ispričavajući se odlazećem domaćinu, da nisu krivi što su došli u tuđe kuće, da su bolje ostavili u svojim selima zajedno s imanjem, ali da su ih njihovi četnici natovarili u kamione i dovezli ovamo. Poneki su davali adrese svojih kuća i našim mještanima nudili da se usele, a kada sve ovo prođe onda će svako opet na svoje. Od 24. prosinca pa do 1. siječnja 1992. punili su se prihvatni centri, dvorane "Martinovka", "Peščenica" u Zagrebu s prognanim Lovasčanima. Tužno je bilo gledati nepokretne starce, 90-godišnjake kako bespomoćno leže na tvrdoj strunjači u velikoj dvorani, protjerane iz svojih kuća. Djedaci "Šokci" napustili su pod prijetnjom smrti svoje vjekovne kućne pragove, ponijevši sa sobom samo ono što se može nositi u ruci. Svi su imali dobra stvarana stoljećima, a sada, gotovo preko noći, postadoše prosjaci.

Puno je sudbina ispričano u "Martinovki" i "Peščenici", zagrebačkim halama, puno je suza tu proliveno u zagrljaju s poznatima i prijateljima, u tuzi za postradalom braćom, roditeljima, djecom, rodbinom....

Odlaze autobusi s privremenim stanovnicima sportskih dvorana put Primoštena, otoka Krka i Opatije uz pozdrav: "Vidjet ćemo se opet, vidjet ćemo se u Lovasu". Brutalno i bezobzirno protjerano je stanovništvo Lovasa, a oni koji su ih protjerali dovikivali su: "Ustaše, to ste i zaslužili, idite kod vašeg Tuđmana."

Republika Hrvatska, slobodna i suverena, neka nam je utjeha za oca, za brata, za sina, susjeda i prijatelja. Naši potomci znat će to cijeliti jer njima ostaje budućnost i lijepa naša domovina.

krizni štab lovasa